

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 338.46:378

С. М. Прилипка,

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, головний
вчений секретар НАПрН України;

Г. П. Клімова,

доктор філософських наук, завідувач
наукової лабораторії проблем станов-
лення інноваційного суспільства НДІ
правового забезпечення інноваційного
розвитку НАПрН України

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Статтю присвячено теоретико-методологічному аналізу якості вищої освіти України з урахуванням європейських стандартів. Проаналізовано умови забезпечення якості вищої освіти. Розглянуто основні напрямки удосконалення системи контролю та оцінки якості вищої освіти України в контексті Болонського процесу.

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, європейський освітній простір, забезпечення якості вищої освіти, система оцінки якості вищої освіти.

Якість вищої освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки України, додержання міжнародних норм і вимог законодавства української держави щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості вищої освіти спрямовують матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства й держави. Висока якість вищої освіти передбачає взаємозв'язок освіти і науки, педагогічної теорії і практики.

У контексті таких змін вища освіта України розглядається як винятково важливий ресурс розвитку інтелектуального потенціалу нації. Від особистісних якостей науково-педагогічних кадрів та рівня їхньої підготовки залежить не лише якість вищої освіти, а й рівень духовної культури суспільства, утвердження демократичних цінностей і процесів, що відбуваються в країні.

Забезпечення високоякісної вищої освіти на всіх її етапах і рівнях, оцінювання її результативності – одне з основних завдань сьогодення, яке має не лише педагогічний чи суто науковий, а й соціальний, політичний та управлінський контекст. У зв'язку із цим проблема якості вищої освіти України в аспекті загальноєвропейської інтеграції набуває особливої актуальності.

Про це свідчать державні програми розвитку вищої школи, а також численні публікації з цього питання (К. Гнезділова, О. Демченко, В. Зінченко, М. Кісіль, К. Корсак, О. Левченко, В. Сафонова, Є. Шульгін, С. Цимбалюк та ін.).

Мета роботи – дослідження існуючих наукових підходів до розуміння сутності та оцінки якості послуг ВНЗ та розробка пропозицій щодо вдосконалення системи оцінки якості вищої освіти України в контексті загальноєвропейського простору.

Категорія «якість вищої освіти» – багатоаспектна. Зокрема, як політична категорія якість вищої освіти акумулює засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку й головні стратегічні лінії розвитку національної системи вищої освіти в контексті світових тенденцій.

Як соціальна категорія вона відображає суспільні ідеали освіченості та окреслює загальну мету вищої освіти, законодавчо визначені й нормативно закріплені в державних стандартах вищої освіти.

Як категорія управління вона визначає стратегії впливу на певні показники функціонування системи вищої освіти й обирає можливі напрями її змін та розвитку.

Як педагогічна категорія якість вищої освіти є квінтесенцією: 1) сутності поняття; 2) процедур діагностування; 3) аналізу явищ і властивостей суб'єктів освітнього процесу. У цьому сенсі вона має відповідати: а) особистісній і суспільній меті вищої освіти, б) політичній стратегії її розвитку в контексті вітчизняних і світових тенденцій, в) закономірностям менеджменту вищої освіти на всіх рівнях управління – державному, регіональному, муніципальному, інституційному (локальному), особистісному тощо [1, с. 12–13].

Філософська категорія якості трактується як істотна визначеність, завдяки якій розглянутий об'єкт (у нашому дослідженні – знання) є саме цим, а не іншим об'єктом, а його складові елементи (якості знань) характеризують специфіку, що дозволяє виокремлювати один об'єкт серед інших (за наявності певних якостей, рівня їх сформованості [2, с. 225; 3, с. 6]. Таким чином, якістю прийнято називати властивість об'єкта, що становить його стійку, постійну характеристику, яка виявляє його сутність.

У педагогіці поняття «якість» – це системна методологічна категорія. Вона відображає ступінь відповідності результату поставленій меті [4, с. 10].

У Всесвітній декларації з вищої освіти, прийнятій на Міжнародній конференції з вищої освіти в листопаді 1998 р., зазначається, що якість вищої освіти – це багатовимірне поняття, яке охоплює всі сторони діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, навчальну і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчальну базу і ресурси [5, с. 31–35].

У широкому розумінні якість вищої освіти розглядають як збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи меті, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти; у вузькому – як перелік вимог до особистості, освітнього середовища й системи освіти, яка реалізує їх на певних етапах навчання [6, с. 352–354].

Якість вищої освіти – це узагальнений показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі, тому його слід розглядати в динаміці тих змін, що характеризують поступ держави в контексті світових тенденцій: вона рухається до консолі-

дації та інтеграції у світове співтовариство чи протистоїть йому, ставлячи свої інтереси понад усе. Вона є суспільною характеристикою, а не предметом змагання чи політичним аргументом в оцінці розвитку держави на конкретному етапі її становлення.

Якість вищої освіти певною мірою регулюють стандарти вищої освіти. При розробці стандартів ураховуються процеси створення єдиного освітнього простору в Європі. Рекомендації щодо нормативних вимог визначаються згідно з Ліссабонською конвенцією і Болонською декларацією.

Внутрішній моніторинг якості освіти у вищому навчальному закладі включає:

- діагностику засвоєння знань і умінь студентами;
- періодичну атестацію викладачів;
- оцінку діяльності окремих підрозділів (кафедр, факультетів тощо та ВНЗ у цілому).

Для оцінки засвоєння знань та умінь студентів використовують: контроль знань на вході, який здійснюється на вступних випробуваннях на початку першого семестру (так звані «нульові» контрольні роботи з математики, фізики, хімії); поточний контроль, який здійснюється протягом семестру; семестровий контроль під час проведення екзаменаційних сесій; контроль знань і умінь випускників за результатами державних іспитів та захисту дипломних проектів і робіт.

У вищих навчальних закладах зусилля концентруються на підвищенні об'єктивності оцінювання, впроваджуються письмові, в тому числі тестові форми контролю, приділяється увага якісній підготовці контрольних завдань, пропонуються завдання різної складності з відповідним оцінюванням результатів за багатобальною шкалою. Головним обраним напрямком є комплексне оцінювання загальної і професійної підготовки фахівця – випускника закладу.

Оцінка роботи викладачів проводиться за допомогою системи показників, які характеризують такі складові їхньої діяльності: навчальну і методичну роботу, а також наукову роботу (в тому числі кількість аспірантів, якими керує викладач, кількість публікацій у наукових виданнях, обсяги науково-дослідних робіт та ін.).

Розробляються методики оцінювання якості викладання дисциплін, яке здійснюється студентами. Це паралельне незалежне оцінювання. Воно також може розглядатися як оцінювання якості освітянських послуг споживачем. Результати анонімного анкетування студентів щодо якості викладання конфіденційні і доводяться до відома викладача з метою їхнього використання для самовдосконалення. У разі дуже низьких показників анкетування є тема для серйозного аналізу педагогічної діяльності викладача.

Оцінювання діяльності структурних підрозділів (кафедр та факультетів) і вищого навчального закладу в цілому – це ключ до покращення показників їхньої діяльності.

Система оцінки передбачає можливість визначення одиничних і комплексних показників якості за певний період часу (як правило, за рік), а також можливість аналізу динаміки їхніх змін протягом кількох років. Групові показники характеризують окремі види і напрями діяльності ВНЗ. Комплексний показник є загальною оцінкою багатопланової роботи ВНЗ [6, с. 74–76].

Показники якості освітянської системи у ВНЗ

Складові якості	Показники оцінювання якості за критеріями		
	Самоаналіз	Оцінювання споживачем	Незалежне оцінювання
Якість суб'єкта, який буде отримувати освітянські послуги (тобто абітурієнта)	Середній бал атестації про освіту абітурієнта	Результати складання вступних випробувань до ВНЗ	Чисельність нагород на конкурсах, олімпіадах тощо
Якість студента	Результати студентів у період виробничої практики і стажування на виробництві	Репутація студентів у період виробничої практики і стажування на виробництві	Чисельність нагород на студентських конкурсах, олімпіадах, конференціях
Якість вищого навчального закладу	Результати комплексного оцінювання діяльності кафедр і факультетів. Внутрішній аудит діяльності ВНЗ	Об'єми замовлень на освітянські послуги, на науково-технічну продукцію ВНЗ	Статус ВНЗ. Результати акредитації. Рейтинг ВНЗ. Репутація в суспільстві за публікаціями в пресі та ін. Конкурс при прийомі абітурієнтів. Міжнародний авторитет і визнання
Якість навчального процесу в ВНЗ	Якість навчальних планів і програм. Якість змісту і технології навчання. Якість контролю знань. Якість методичного забезпечення	Досвід використання випускників даного ВНЗ	Результати державної атестації. Вітчизняне і міжнародне визнання
Якість випускників вищого навчального закладу	Результати державної атестації, державних інститутів і дипломування	Результати тестування випускників при прийомі на роботу. Показники працевлаштування випускників. Відгуки споживачів продукції ВНЗ. Службове зростання випускників. Результати опитувань випускників	Соціальне становище і суспільна вагомість випускників ВНЗ

Можна виділити три елементи якості вищої освіти: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти [7, с. 23–25].

Якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках, як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання (навчального процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і студентів, якість виховання тощо.

Якість процесу вищої освіти – це якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, якість ставлення студентів до освіти, інтенсивність освітнього процесу, управління освітою, методи презентації знань.

Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання і реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, задоволення вимог споживачів, працевлаштування, кар'єра і зарплатня, оволодіння методологією самоосвіти, наявність гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок із вигодою для дипломованого спеціаліста.

У різних країнах відпрацьовують свої моделі «еталонного» вищого навчального закладу, визначаючи його за допомогою спеціальних методик. Рейтинги, як правило, визначаються, виходячи з п'яти основних показників:

- репутація вищого навчального закладу ;
- конкурс осіб, які вступають до університету;
- науковий потенціал професорсько-викладацького складу;
- фінансові ресурси;
- задоволеність студентів.

На європейському рівні країни-учасниці Болонського процесу з ENQA та у співпраці з EUA, EURASHE та ESIB планують розробити узгоджені стандарти, процедури та рекомендації з питань гарантії якості вищої освіти.

Можна назвати певні ознаки формального прийняття ЄКЯВО в Україні. Це на-самперед:

- вступ у 2005 р. до Болонського процесу;
- підписання Бергенського, Лондонського і Бельгійського (Лювенського) комюніке;
- визнання основних Болонських документів, що характеризують якісні параметри ЄКЯВО;
- приєднання до організацій-суб'єктів Болонського процесу тощо.

Однак національна концепція та система гарантування якості вищої освіти, узгодженої з ЄКЯВО, фактично не сформована. Це виявляється в такому.

По-перше, не завершено дискусії і не досягнуто загальнонаціонального консенсусу щодо призначення вищої освіти в системі безперервної освіти в єдності її формальної, неформальної та інформальної складових, зокрема стосовно: проміжного (короткого), інтегрованого та докторського циклів; академічного і професійного типів; ролі й місця в низці професійних видів («професійно-технічного», «технікумівського», «університетського») освіти: сумісних переліків галузей, напрямів, спеціальностей для всіх циклів вищої школи.

По-друге, не задіяно повною мірою компетентнісний і кредитний підходи для розроблення національної системи кваліфікацій, оновлення стандартів, освітнього змісту, моделей фахівців.

По-третє, не прийнято за імператив інтеграцію навчання й наукових досліджень на всіх циклах вищої освіти.

По-четверте, не визначено баланс між кількісними й якісними показниками вищої школи та її ресурсами (кадровими, фінансовими, інформаційними, дослідницькими, матеріально-технічними та іншими) і результатами.

По-п'яте, не сформовано показників та критеріїв якісної вищої освіти, селекція її здобувачів і закладів не відбувається за ознаками якості.

По-шосте, сукупність заходів із забезпечення якості вищої освіти ще не становить цілісної системи, у якій головними труднощами є: організація і проведення моніторингу й оцінювання результатів діяльності вищих навчальних закладів; здійснення системних й дієвих заходів із підвищення якості вищої школи.

Серед стримувальних чинників піднесення якості вищої школи сьогодні вочевидь виокремилися такі:

- застарілість законодавства про вищу освіту;
- відсутність законодавства про освіту дорослих (неформальну й неофіційну освіту) як невід'ємну складову безперервної освіти;
- нерозробленість національної системи кваліфікації на основі компетентнісного і кредитного підходів, сумісної з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та для навчання впродовж життя;
- повільність сприйняття методології компетентнісного і кредитного підходів, що ускладнює запровадження ефективного студентоорієнтованого навчального процесу, досягнення потрібного освітнього результату;
- надмірність і найчастіше відверта слабкість мережі вищих навчальних закладів, що зумовлює розпорошеність і неефективність використання ресурсів, низькій освітньо-науковий потенціал і результативність вищої школи, неспроможність проконтролювати її діяльність;
- нерозвиненість дослідницько-інноваційної компоненти вищої школи;
- формальність функціонування громадської складової в державно-громадському управлінні вищою освітою, недостатність повноважень і зацікавленості в усіх причетних сторін – студентів, випускників, викладачів, роботодавців, фахових об'єднань [8].

Для підвищення якості вищої освіти України в контексті Болонського процесу необхідно:

Перше. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з ЄКЯВО. У протилежному випадку виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, а до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загальноконцептуальними положеннями щодо вищої освіти.

Друге. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує як обов'язкову умову попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити й об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців [9, с. 45–47].

Третє. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (щодо реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, яка склалася за роки незалежності країни без

урахування реальних можливостей і доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах. Необхідно скоротити і впорядкувати мережу вищої школи.

Таким чином, на сьогодні існує безліч наукових підходів і методів оцінки якості послуг вищої школи. Послуга вищої школи є достатньо специфічною – комплексною і тривалою в часі, оцінити її якість досить важко. Тому при створенні методики оцінки якості вищої освіти необхідно використовувати системний підхід, який передбачає урахування багатьох факторів як на рівні ВНЗ, так і на рівні споживачів, соціальних інституцій, держави в цілому, а також існуючий загальноєвропейський досвід оцінки якості вищої освіти. Це дозволить подолати суперечливість між формальним прийняттям ЄКЯВО в Україні та фактичною несформованістю національної концепції і системи забезпечення якості вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніколаєнко, С. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості [Текст] / С. Ніколаєнко // Освіта України. – 2007. – № 59 (839). – С. 12–18.
2. Философский словарь [Текст] / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – 475 с.
3. Ляшенко, О. І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти [Текст] / О. І. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1 (46). – С. 5–12.
4. Резюме Всемирной декларации о высшем образовании [Текст] // Персонал. – 2001. – № 2. – С. 31–35.
5. Вища освіта України і Болонський процес [Текст] : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2009. – 296 с.
6. Субетто, А. Проблема качества высшего образования в контексте глобализационных проблем общественного развития (философия качества образования) [Текст] : монография / А. Субетто. – Кострома : ООО «НАДРА», 2010. – 385 с.
7. Кривцов, В. М. Вища освіта та Болонський процес [Текст] : монографія / В. М. Кривцов. – О. : ОРДУ НАДУ, 2005. – 191 с.
8. Карпенко, М. М. Пріоритети розвитку вищої освіти в Україні в руслі загальноєвропейських тенденцій [Електронний ресурс] / М. М. Карпенко. – Режим доступу: <http://www.niisp.gov.ua>.
9. Модернизация модели управления качеством высшего образования Украины [Текст] : монография / Е. В. Мирошниченко и др. – Донецк : Изд-во НСУЛИДЖ, Донец. отд-ние, 2012. – 178 с.

С. Н. Прилипко, Г. П. Климова

КАЧЕСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА

Статья посвящена теоретико-методологическому анализу качества высшего образования Украины с учетом европейских стандартов. Проанализированы условия обеспечения качества высшего образования. Рассмотрены основные направления усовершенствования системы контроля и оценки качества высшего образования Украины в контексте Болонского процесса.

Ключевые слова: *высшее образование, качество высшего образования, европейское образовательное пространство, обеспечение качества высшего образования, система оценки качества высшего образования.*

S. Prilipko, G. Klimova

THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE BOLOGNA PROCESS

European integration of Ukraine actualizes the problem of the determination of the quality of higher education conception and its conformity to the European conception of the quality of higher education (ECQHE). It is becoming clear, that contradiction between formal adoption of the ECQHE in Ukraine and the fact that, really, the national conception and system of the ensuring of the quality of higher education have not been formed.

One can name the indications of the formal adoption of the ECQHE in Ukraine. First of all, it is entry to the Bologna process in 2005;

– signing of the Bergentine, London and Belgian (Leuven) communiqué;

– recognition of the main Bologna documents that characterize the quality parameters of the ECQHE;

– joining the organizations being the subjects of the Bologna Process etc.

As to the of the actual absence of the formation of the national conception and system of the guarantee of the quality of higher education, coordinated with the ECQHE, it is manifested itself in the following.

Firstly, the discussion has not been completed and the nationwide consensus have not been achieved as to the assignment of higher education in the system of the continuing education in the unity of its formal and informal components, in particular, as to the following: intermediate (short), integrated and doctor cycles; academic and professional types; role and place in the number of the professional kinds (professional-technical, technical school, university) education: compatible lists of branches ,directions, specialties for all cycles of higher educational institutions.

Secondly, it is not involved in the full the competence and credit approaches to the working out of the national system of qualifications, renewal of standards, educational content and models of the professionals.

Thirdly, the integration of study and research at all cycles of higher education have not been taken as the imperative.

Fourthly, the balance between quantity and quality indicators of the higher school and its resources (staffing, financial, information, research, material-technical and others) and their results have not been determined.

Fifthly, the indications and criteria of the qualitative higher education have not been formed, selection of its applicants and institutions does not occur on the grounds of quality.

Sixthly, the totality of measures as to the ensuring of the quality of higher education has not presented the complete system yet, in which the main difficulties are seen as organization and carrying out of monitoring and evaluation of the results of the higher educational institutions activity; realization of the systematic and effective measures on improving the quality of higher school.

Key words: *higher education, the quality of higher education, European area of education, ensuring the quality of higher education, system of the evaluation of the quality of higher education.*